

تاریخچه مجلات علمی - تخصصی در ایران

بیژن زارع

عطش کسب اخبار، وسعت گرفتن افق فکری اروپاییان، پیشرفت مبادلات بانکی و بازرگانی، نیاز دولت‌ها به ایجاد شبکه‌های خبری...؟

ب: ایجاد مراکز پستی،

ج: اختراع صنعت چاپ.

۲. دوره پیشرفت و تنوع مطبوعات در قرون هفدهم و هجدهم. ویژگی‌های این دوره عبارتند از:

الف. اعمال کنترل شدید سیاسی بر مطبوعات توسط دولت‌ها؛

ب. همراه شدن اخبار روزنامه‌ها با تفسیر اخبار و مقالات اجتماعی و فرهنگی؛

ج. رشد مطبوعات بر اثر تخصصی شدن - زمینه‌های پیدایش مجلات علمی تخصصی؛

د. تبدیل شدن مطبوعات به یک قدرت سیاسی و پیشگام اندیشه‌های آزادیخواهی.

۳. دوره صنعتی شدن و دموکراتیزه

سیستم عصبی آن جامعه را ایفا می‌کنند.^۱ ظهور مطبوعات را می‌توان واقعه‌ای اجتماعی دانست که برای پاسخگویی به نیازهای خاص جوامع انسانی صورت گرفته است. اگر چه سابقه روزنامه را به روم باستان نیز رسانده‌اند و جارچیان و پیک‌های پادشاهان را به نوعی از تیاکان روزنامه‌ها می‌دانند، اما روزنامه به شکل امروزی آن در قرن پانزدهم در اروپا متولد شد. برای تشریح دقیق‌تر تاریخچه مطبوعات در کشورهای غربی (و فهم تأثیر این روند بر ساختار مجلات علمی - تخصصی) تاریخ مطبوعات این کشورها را می‌توان به ۶ دوره تقسیم کرد و در هر دوره به ویژگی‌های خاص آن دوره (علل و شرایط یا کندی سیر مطبوعات) اشاره کرد:^۲

۱. دوره تولد روزنامه‌ها (قرن پانزدهم). ویژگی‌های این دوره عبارتند از: الف: نیازهای جدید خبری بر اثر شرایط اقتصادی، سیاسی و فکری جدید (نظیر

مطبوعات به طور عام در دنیای کنونی از جمله معیارها و شاخص‌های توسعه فرهنگی - اجتماعی به حساب می‌آیند. امروزه جامعه‌ای را توسعه یافته می‌دانند که در کنار شاخص‌های اقتصادی و جمعیتی، نظیر تولید ناخالص ملی، درآمد سرانه، تولید فولاد، تولید انرژی و برق صنعتی، نرخ امید به زندگی، نرخ مرگ‌ومیر و نرخ زادوولد، ساخت سنی و جنسی جمعیت و شاخص‌های دیگر، «آموزش و اطلاعات»، یا به عبارتی دیگر، عنصر «اطلاعات» و «میزان دانایی اجتماعی» در آن برجسته باشد. بدون تردید در چنین اجتماعی، مطبوعات و به ویژه «نشریات علمی - تخصصی» به عنوان وسیله‌ای برای توزیع، انباشت و همچنین تولید داده‌ها و اطلاعات علمی در جهت گسترش، شکوفایی، تعالی و پیشرفت همه جانبه آن، به‌طور روزافزون نقش حیاتی و اساسی دارد و نیز نقش

شدن مطبوعات از آغاز قرن نوزدهم تا سال ۱۸۷۱. شرایط و ویژگی‌های این دوره عبارتند از:

الف. عوامل سیاسی و اجتماعی (نظیر جلوگیری دولت‌های استبدادی از رشد مطبوعات، وسعت و افزایش زمینه‌های انتخاباتی، پیشرفت پارلمانتاریسم، افزایش توجه عمومی به سیاست و مسایل سیاسی، رشد و تعمیم آموزش و افزایش میزان باسوادی، افزایش شهرنشینی، ارتقای سطح فرهنگ طبقات مرفه و توده‌های مردم، افزایش تنوع سلیقه‌های عمومی)؛

ب. عوامل اقتصادی (نظیر صنعتی شدن روش‌های تهیه مطبوعات و گسترش حیطه آن که منجر به ارزان شدن و افزایش تیراژ روزنامه‌ها گردید و روزنامه به وسیله‌ای برای تمامی اقشار اجتماعی تبدیل شد، افزایش مشتری و کاهش قیمت و در نتیجه گسترش بازار فروش مطبوعات)؛

ج. عوامل فنی (نظیر پیشرفت‌های ماشین‌آلات و تکنیک‌های صنعت چاپ، تحول حمل و نقل و ایجاد راه آهن و پست، تحول تکنیک‌های اطلاعاتی و اختراع تلگراف نوری و الکتریکی)؛
د. تولد خبرگزاری‌ها.

۴. دوره رشد مطبوعات مردمی با تیراژ وسیع (۱۸۷۱-۱۹۱۴ م). ویژگی‌های این دوره عبارتند از:

الف. عوامل اقتصادی، اجتماعی و فنی (نظیر تعمیم آموزش، دموکراتیزه شدن حیات سیاسی، شهرنشینی فزاینده، توسعه حمل و نقل و وسایل مخابراتی، گسترش میدان خبری روزنامه، رشد کنجکاوی خوانندگان، کاهش قیمت فروش، ارتقای سطح متوسط زندگی توده‌ها، پیشرفت تکنیک‌های چاپ)،

ب. تغییر در محتوای روزنامه و افزایش تنوع آنها بر اثر گسترش کمی خوانندگان (و مسایلی نظیر شروع انجام

تبلیغات در روزنامه‌ها، تغییر در صفحه‌بندی روزنامه‌ها، به کارگیری عکس و تصویر، گوناگونی فزاینده انواع نشریات یومیه و روزنامه‌های مردمی و با کیفیت و روزنامه‌های تخصصی، رشد مجلات ادواری)،

ج. تحول شیوه‌های روزنامه‌نگاری (توجه به سلیقه عمومی، بهره‌برداری از هیجانات عمومی، درج اخبار ورزشی مطابق سلیقه‌های خوانندگان، ایجاد صفحات تخصصی در روزنامه‌ها)؛
د. رشد بازار خبر و پیشرفت

جهت رقابت با رادیو و باقی ماندن در عرصه حیات، کاهش صفحات خبری و غیرسیاسی شدن نسبی روزنامه‌های پرتیراژ، ناتوانی مطبوعات در شکل‌دهی و هدایت افکار عمومی،

ب. پیدایش ملیت‌های گوناگون و متهم کردن اصول آزادیخواهی (و مسایلی نظیر پیدایش ملیت‌ها بر اثر تنوع انتشارات و نیز تحولات سیاسی ناهماهنگ کشورهای غربی، به خطر افتادن اصول آزادی مطبوعات بر اثر پیدایش نظام‌های دموکراتیک)؛

■ در سالهای ۱۹۳۹ - ۱۹۱۹ به جهت رشد سریع شنوندگان رادیو و آغاز فشار بر مطبوعات و نیز رقابت سایر رسانه‌های خبری (تلویزیون) با مطبوعات، راه برای توسعه میدان موضوعی مطبوعات هموارتر شد و مجلات علمی - تخصصی فراوانی پایه عرصه حیات نهادند.

■ در امریکا و فرانسه به ترتیب ۹ هزار و ۲ هزار عنوان نشریه علمی طی یکسال منتشر می‌شود.

■ جامعه ما، علی‌رغم دارا بودن غنای فرهنگی و پیشینه ارزشمند تاریخی، نه تنها با شاخص‌های اقتصادی - اجتماعی و جمعیتی به عنوان کشوری توسعه نیافته مورد ارزیابی قرار می‌گیرد، بلکه از بُعد شاخص‌های فرهنگی - اجتماعی و میزان تولید اطلاعات و به خصوص مصرف سرانه مطبوعات نیز توسعه نیافته قلمداد می‌شود.

ج. مشکلات اقتصادی متمرکز (مسایلی نظیر افزایش ایجاد تمرکز به دلیل نابودی یا تعطیل عملی روزنامه‌های کم‌تیراژ در اثر رقابت روزنامه‌های پرتیراژ، تشدید تمرکز به سبب رقابت ناشی از بحران‌های اقتصادی، کاهش ارزش پول و افزایش قیمت روزنامه‌ها، کاهش منظم فروش روزنامه‌ها، نابود شدن مؤسسات مطبوعاتی که وضع مالی خوبی نداشتند، بحران اقتصادی (۳۰-۱۹۲۹) و کاهش درآمدهای تبلیغاتی)،
د. تغییرات تکنیکی در صنعت چاپ،
خبرگزاری‌ها.
۵. دوره روزنامه‌های بزرگ (۱۹۱۹-۳۹ م). ویژگی‌های این دوره عبارتند از:
الف. تغییر در محتوا و عملکرد مطبوعات (و مسایلی نظیر به وجود آمدن نشریات ادواری بر اثر موفقیت مجلات مصور خبری یا تخصصی، رشد سریع شنوندگان رادیو و آغاز فشار بر مطبوعات، سعی در افزایش تنوع محتوای مطبوعات و ارضای نیازهای خبری و کنجکاوی‌های عمومی خوانندگان در

نظیر (استقرار ماشین‌های چاپ روتاتیو، سرعت چاپ تیپوگرافیک روزنامه‌ها، باقی ماندن فن حروفچینی سربی و پیشرفت فن چاپ عکس و افست، پیشرفت در زمینه هلیوگراور و افزایش کیفیت چاپ عکس رنگی)؛

۵. رشد و گسترش خبرگزاری‌ها (تأسیس خبرگزاری‌های آسوشیتدپرس و یونایتدپرس در آمریکا، رویتر در انگلستان و هاوس در فرانسه).

۶. دوره بعد از جنگ دوم جهانی. ویژگی‌های این دوره عبارتند از: الف. ویژگی‌های جدید بازار

پیشرفت حروفچینی، فتوگرافیک، افزایش هزینه‌های مالی مؤسسات مطبوعاتی بر اثر رشد فنی و تکنیکی، افزایش درآمدهای تبلیغاتی روزنامه‌ها، تضاد میان طبیعت دوگانه روزنامه‌ها به عنوان خدمتی اجتماعی و تولیدی صنعتی)،

ج. توسعه محتوا و تنوع موضوع‌ها (توسعه دایمی میدان خبری مطبوعات در ارتباط با مطبوعات ادواری تخصصی یا خبرنامه‌های عمومی و مجلات ماهانه، تغییر عادت مطالعه مردم در اثر رشد و گسترش تلویزیون).

در واقع نطفه مجلات تخصصی از

میدان موضوعی مطبوعات هموارتر کرده و مجلات علمی تخصصی فراوانی برای ارضای نیازهای جدید خوانندگان تحصیلکرده و طالب علم پا به عرصه حیات نهادند.

رشد همگام و موازی مجلات علمی با توسعه علمی - پژوهشی امروزه از سرعت و اهمیت بیشتری برخوردار است و در سراسر جهان - خاصه کشورهای توسعه یافته - شاهد انتشار عناوین فراوان و متنوع مجلات علمی هستیم. به عنوان مثال در آمریکا و فرانسه به ترتیب ۹ هزار و ۲ هزار عنوان نشریه علمی طی یک سال منتشر می‌گردد.^۲

جامعه ما، علی‌رغم دارا بودن غنای فرهنگی و پیشینه ارزشمند تاریخی، نه تنها با شاخص‌های اقتصادی - اجتماعی و جمعیتی، به عنوان کشوری توسعه نیافته مورد ارزیابی قرار می‌گیرد، بلکه از بعد شاخص‌های فرهنگی - اجتماعی و میزان تولید اطلاعات و به‌خصوص مصرف سرانه مطبوعات نیز توسعه نیافته قلمداد می‌شود. آمارها نیز گویای آن است که ایران از حداقل‌های تعیین شده از سوی سازمان تربیتی، علمی و فرهنگی ملل متحد (یونسکو) در این زمینه، فاصله بسیاری دارد و این در حالی است که در حدود ۱۶۲ سال از انتشار نخستین روزنامه و ۱۳۵ سال از انتشار نخستین نشریه علمی در ایران می‌گذرد.

مرحوم استاد محیط طباطبایی در مورد انتشار روزنامه علمیه می‌نویسد: «علی‌قلی میرزا [یکی از پسران متعدد فتحعلی‌شاه از مادری گرجی] در سال ۱۲۸۰ [ق] روزنامه علمیه را دایر کرد که علی‌الظاهر خود در تحریر آن مقام اول را داشت و لحن برخی مقاله‌ها نشان می‌دهد که از زبان او سخن گفته می‌شود. شاهزاده بدین ترتیب در وادی روزنامه‌نگاری قدم گذارد و قدیمی‌ترین روزنامه علمی مملکت را به سه زبان

■ نخستین نشریه علمی در ایران ۱۳۵ سال پیش به سه زبان فارسی، عربی و انگلیسی منتشر شد.

■ تحول واقعی در انتشار نشریات علمی در ایران از سالهای ۱۳۴۴ (۱۹۶۵ میلادی) به بعد انجام گرفت. زیرا تعداد محصلین نسبت به ده سال قبل از آن ۲/۶ برابر، تعداد پزشکان ۴/۷ برابر و میزان واردات ماشین‌آلات ۲/۹ برابر افزایش یافته بود.

■ ریشه اصلی عدم رشد نشریات علمی در ایران عبارت بود از:

۱. افزایش درآمد نفت (که ایران را به کشوری مصرفی و وابسته تبدیل کرد) ۲. ایران بسیار دیرتر از غرب وارد کهنشان گوتنبرگ شد و قبل از اقامت لازم در این کهنشان وارد کهنشان مارکنی شد.

دوران دوم - یعنی در قرن هفدهم و هجدهم - بسته شد و زمینه‌های لازم برای پیدایش مجلات علمی فراهم گردید. در دوره سوم با افزایش میزان سواد و شهرنشینی و تنوع سلیقه‌های عمومی گام دیگری در جهت رشد مجلات تخصصی (و مجلات علمی به عنوان یکی از مجلات تخصصی) برداشته شد. تغییر در محتوا و عملکرد مطبوعات در سال‌های (۱۹۱۹-۳۹) به جهت رشد سریع شنوندگان رادیو و آغاز فشار بر مطبوعات و نیز رقابت سایر رسانه‌های خبری مثل تلویزیون با مطبوعات، راه را برای توسعه

مطبوعات (نظیر رقابت رسانه‌های خبری دیگر مثل رادیو و تلویزیون یا مطبوعات، تکمیل روزنامه‌نگاری شفاهی و تصویری توسط روزنامه‌نگاری نوشتاری، تفسیر اخبار توسط روزنامه‌ها، درج اخبار محلی)؛

ب) پیشرفت‌های تکنیکی و فشارهای فزاینده عوامل اقتصادی (توسعه و تکامل فن چاپ افست و هلیوگراور که زمینه مساعدی برای نشر مطبوعات ادواری فراهم کرد، رواج حروفچینی اتوماتیک به برکت اختراع دستگاه‌های مخصوص، ارسال امواج تصویری از راه دور و

فارسی، عربی و انگلیسی انتشار داد. مسلم است معلمان مدرسه دارالفنون در این کار دستیار او بودند. چنانکه متن فرانسه شماره‌ها عموماً به دستخط موسیو وشیار معلم تازه مسلمان زبان فرانسه دارالفنون نوشته و ناگزیر قبل از تحریر به فرانسه ترجمه می‌شد. متن عربی که به خط نسخ خوانایی نوشته شده، ترجمه فرد فارسی‌زبانی بوده که به زبان عربی آشنا می‌باشد ولی به فکر و تنظیم عبارت فارسی نزدیکتر از عربی است.» وی همچنین یادآور می‌شود که باید پذیرفت استعداد علمی و ادبی شاهزاده علیقلی میرزا که خود شاعر و ریاضیدان و آشنا به زبان فرانسه و نجوم شرقی و غربی متخلص به عیفری بوده به این دو روزنامه یعنی علمیه و ملتی و روزنامه دیگری که وی آن را منتشر می‌ساخت و اختصاص به مقالات تاریخی داشت، صورتی بیش از استعداد مقبول زمان بخشیده است. بنابراین باید علیقلی میرزا احتضاد السلطنه وزیر علوم زمان ناصرالدین‌شاه را بنیانگذار مطبوعات علمی و ادبی ایران شناخت.

وجود ازباب دانش و بینش در حلقهٔ معاشرت و مجالست او و استفاده از وجودشان در تحریر و تنظیم این مطالب را باید از درایت او ناشی دانست و حقی «که وی در ایجاد روزنامه علمی و ادبی و یا مجله‌نگاری داشته نمی‌توان نادیده گرفت.»^۲

همان‌گونه که در بالا گفته شد، نخستین مجله علمی ایران در ۱۱ ژانویه سال ۱۸۶۴ میلادی (۱۲۴۴ ه. ش) یعنی پس از گذشت ۲۷ سال از انتشار نخستین روزنامه در ایران به دستور ناصرالدین‌شاه و به صورت ماهنامه منتشر شد.^۵ تیراژ این نشریه حدود یک‌هزار نسخه تخمین زده می‌شود و در واقع این مجله در جامعه‌ای انتشار می‌یافت که از حدود ۱۱/۵ میلیون جمعیت آن ۱۰ میلیون نفر به

صورت ایلی و چادرنشین زندگی می‌کرده و فقط ۱۳ درصد آن در شهرها، ساکن بودند و تقریباً اکثریت جامعه بی‌سواد بودند.^۶ از سال ۱۸۶۴ میلادی تا ۱۹۸۵ میلادی حدود دو‌یست و پنج نشریه علمی در ایران شروع به انتشار نمودند. هریک از این مجلات به‌طور متوسط حدود ۶ سال عمر کردند (برخی از آنها پس از چند شماره و در همان سال اول تعطیل شدند و برخی دیگر حتی تا ۴۰ سال عمر کردند). در واقع سالی که نخستین مجله علمی ایران (علمیه دولت علیه ایران) منتشر شد، تعداد محصلین فقط ۳۸۷ نفر بود. ۷. قیمت

به بعد انجام گرفت. زیرا تعداد محصلین ۲/۶ برابر ده سال قبل، تعداد پزشکان ۴/۷ برابر ده سال قبل و میزان واردات ماشین‌آلات ۲/۹ برابر ده سال قبل افزایش یافته بود. در حالی که در آن دوران تعداد نشریات علمی فقط ۶ نسخه بود و ده سال قبل از آن نیز تعداد نشریات علمی پنج نسخه بود.

دو عامل اصلی در عدم رشد نشریات علمی
ریشهٔ اصلی عدم رشد نشریات علمی در آن زمان براساس دو عامل زیر بود:^۹

- **مجلات کشاورزی نخستین مجلات علوم کاربردی بودند که در ایران منتشر شدند.**
- **در مدت ۱۲۱ سال، ۴۲ درصد از نشریات علمی منتشرشده در ایران را مجلات گروه پزشکی تشکیل می‌دادند.**
- **مجلات کشاورزی، علی‌رغم آنکه از حمایت سرمایه‌ای دولت برخوردار بودند، حدود ۱۶/۶ درصد نشریات را شامل می‌شدند.**
- **آمارهای موجود نشان می‌دهند که عصر تازه‌ای از توجه به نشریات علمی در ایران بعد از انقلاب اسلامی آغاز شده است که اگر از آفت‌ها و موانعی که در پیش‌روست در امان بمانند، می‌توانند نقش مهمی در پیشرفت جامعه ایفا کنند.**

الف) افزایش درآمد نفت: به این ترتیب که دلارهای حاصل از فروش نفت باید مجدداً برای خرید لوازم و کالاهای مصرفی به کشورهای خریدار نفت باز گردد، پس لازم بود ایران به کشوری مصرفی و وابسته تبدیل شود.

ب) ایران بسیار دیرتر از غرب وارد کهنکشان گوتنبرگ موردنظر مارشال مک‌لوهان شده ضمن اینکه قبل از اقامت لازم در کهنکشان گوتنبرگ، وارد کهنکشان مارکنی شد.^{۱۰}

جدول شماره (۱) نشان می‌دهد که اگر چه مجلات کشاورزی، نخستین مجلات

هر نسخه از نخستین مجله علمی ایران ۱۵ شاهی بود که با توجه به سطح قیمت‌ها در آن زمان، چیزی در حدود قیمت ۲/۴ کیلو گوشت یا ۳۲ عدد تخم مرغ و یا ۱۳۲ کیلوان بود.^۸ این چنین قیمتی بسیار زیاد و از قدرت خرید اکثریت جامعه خارج بود. بنابراین دو عامل اصلی برای تقاضای نشریات علمی در ایران یعنی سواد و رابطه قدرت خرید با قیمت نشریه در آن سالها به هیچ‌وجه برای پیشرفت مجلات علمی مناسب نبوده است.

تحول واقعی در انتشار نشریات علمی در ایران از سالهای ۱۳۴۴ (۱۹۶۵ میلادی)

■ افزایش تعداد باسوادان، توسعه دانشگاه‌ها و افزایش فارغ‌التحصیلان دانشگاهی را می‌توان از عوامل تأثیرگذار در وسعت بازار بالقوه نشریات علمی محسوب کرد.

■ در سال ۱۳۷۰ تعداد کل نشریات علمی کشور ۱۶۲ نشریه بود اما در سال جاری این تعداد به ۲۸۴ نشریه رسیده است.

■ تعداد نشریات علمی دولتی در سال ۱۳۷۰، ۷۶ عنوان بود که در سال ۱۳۷۷ به ۱۷۲ عنوان رسیده است. تعداد نشریات علمی بخش خصوصی در سال ۱۳۷۰، ۸۶ عنوان بود که در سال جاری به ۹۲ عنوان افزایش یافته است.

۱۳۶۷ (۱۹۸۶) به ۶۱/۹ درصد افزایش پیدا کرد. و هم‌اکنون این میزان به بالای ۸۰ درصد رسیده است. بدیهی است هرچه نسبت باسوادان کشور افزایش پیدا کند، بازار بالقوه مصرف مطبوعات وسیع‌تر خواهد شد و از سوی دیگر، توسعه دانشگاه‌ها و افزایش تعداد فارغ‌التحصیلان آنها در افزایش تقاضا برای مصرف نشریات علمی تأثیر بسزایی خواهد داشت.

جدول شماره ۲: آمار تعداد نشریات علمی کشور در گروه‌های مختلف سال ۱۳۷۰

طبقه‌بندی گروه نشریات علمی - تخصصی	تعداد	توزیع فراوانی درصد
فنی - مهندسی	۵۴	۳۲/۸
پزشکی	۳۰	۱۸/۵
کشاورزی و منابع طبیعی	۱۷	۱۰/۵
علوم پایه	۱۹	۱۱/۷
علوم انسانی	۴۳	۲۶/۵
جمع	۱۶۲	۱۰۰

همان‌گونه که در جدول شماره ۲ ملاحظه می‌شود بیشترین تعداد نشریات علمی دارای مجوز انتشار در گروه فنی و مهندسی و در مراتب بعد علوم انسانی با ۴۳ نشریه، پزشکی با ۳۰ نشریه، علوم پایه با ۱۹ نشریه و کشاورزی و منابع طبیعی با ۱۷ نشریه قرار دارند.

جدول شماره ۳: آمار تعداد نشریات علمی کل کشور برحسب منبع تأمین بودجه سال ۱۳۷۰

انواع نشریات علمی - تخصصی	تعداد	توزیع فراوانی درصد
دولتی	۷۶	۴۶/۹
خصوصی	۸۶	۵۳/۱
جمع کل	۱۶۲	۱۰۰

ارقام مندرج در جدول شماره ۳ حاکی از آن است که از ۱۶۲ نشریه دارای پروانه انتشار در گروه نشریات علمی، ۷۶ نشریه دولتی و ۸۶ نشریه متعلق به اشخاص

چندسال انتشار آنها با بافتی مجزا نسبت به گذشته آغاز شد. سال ۱۳۶۷ (۱۹۸۶ میلادی) به علت شرایط خاص ناشی از بروز جنگ بین ایران و عراق، مطبوعات ایران دچار بحران کاغذ شدند و این امر موجب کاهش تیراژ و در مواردی نیز سبب عدم انتشار چند شماره از برخی از نشریات شد. در این حال نشریات غیرعلمی به طور متوسط هر ۲۸ روز یک‌بار منتشر می‌شدند و نشریات علمی هر ۵۳ روز یک‌بار انتشار می‌یافتند.^{۱۳}

آمارهای موجود نشان می‌دهند که عصر تازه‌ای از توجه به نشریات علمی در ایران بعد از انقلاب اسلامی آغاز شده است که اگر از آفت‌ها و موانعی که در پیش‌روست در امان بمانند، می‌توانند نقش مهمی در پیشرفت جامعه ایفا کنند. تیراژ متوسط نشریات علمی در ایران در سال ۱۳۶۷ (۱۹۸۶ میلادی) حدود ۱۴ هزار و ۵۰۰ نسخه بوده است. در حالی که در همان زمان متوسط تیراژ مجلات غیرعلمی ۴۳ هزار و ۳۹۰ نسخه بود (تزدیک به سه برابر نشریات علمی).^{۱۴} شرایط امیدوارکننده، از یک سو افزایش تعداد باسوادان در کشور است. در حالی که در سال ۱۳۳۵ (۱۹۵۶ میلادی) تنها ۱۵/۴ درصد جمعیت ۶ سال به بالای کشور باسواد بودند، این نسبت در سال ۱۳۴۵ (۱۹۶۶) به ۴۷/۵ درصد و در سال

علوم کاربردی بودند که در ایران منتشر شدند ولی نشریات رشته‌های دیگر به خصوص گروه پزشکی رشد بسیار چشمگیری پیدا کردند، به گونه‌ای که در مدت ۱۲۱ سال ۴۲ درصد از نشریات علمی را مجلات گروه پزشکی تشکیل می‌دادند. در حالی که مجلات کشاورزی علی‌رغم آن که از حمایت سرمایه‌ای دولت برخوردار بودند حدود ۱۶/۶ درصد را شامل می‌شدند.^{۱۱}

جدول شماره ۱: تاریخ انتشار نخستین مجلات علوم کاربردی در ایران ۱۲

سال انتشار	نوع نشریات
۱۲۸۱ ه. ش	کشاورزی
۱۲۸۷ ه. ش	پزشکی
۱۲۹۶ ه. ش	دامپزشکی
۱۲۹۹ ه. ش	تکنولوژی
۱۳۰۱ ه. ش	بهداشتی
۱۳۱۵ ه. ش	آبیاری، جنگل و منابع طبیعی
۱۳۲۶ ه. ش	ساختمان و معماری
۱۳۳۰ ه. ش	مدن و نفت
۱۳۳۳ ه. ش	هواپیما و فضا
۱۳۳۶ ه. ش	داروپزشکی
۱۳۳۸ ه. ش	روان‌پزشکی
۱۳۳۹ ه. ش	دامداری
۱۳۴۴ ه. ش	دندانپزشکی
۱۳۵۲ ه. ش	علوم، کامپیوتر

در سال ۱۳۵۷ (۱۹۷۹) به علت وقوع انقلاب اسلامی در ایران انتشار بسیاری از نشریات علمی متوقف شد ولی پس از

حقیقی یا مؤسسات و نهادهای غیردولتی است.

جدول شماره ۴: آمار تعداد نشریات علمی - تخصصی کل کشور در گروه‌های مختلف مهر سال ۱۳۷۷

طبقه‌بندی گروه نشریات علمی - تخصصی	تعداد	توزیع فراوانی درصد
فنی - مهندسی	۶۹	۲۴/۳
پزشکی	۲۲	۱۴/۷
کشاورزی و منابع طبیعی	۳۳	۱۱/۶
علوم پایه	۲۰	۷/۱
علوم انسانی	۱۲۰	۴۲/۳
جمع	۲۸۴	۱۰۰

همان‌گونه که ارقام مندرج در جدول شماره ۴ نشان می‌دهد از مجموع کل نشریات علمی - تخصصی دارای پروانه

با ملاحظه جدول شماره ۵ می‌توان گفت که ۶۰/۶ درصد یعنی ۱۷۲ نشریه از کل نشریات علمی - تخصصی در گروه نشریات دولتی، ۳۲/۴ درصد یعنی ۹۲ نشریه در گروه نشریات خصوصی و ۷ درصد یعنی ۲۰ نشریه در گروه نشریات تعاونی قرار دارند. نکته قابل توجه در این جدول، بوجود آمدن گروه جدیدی در انتشار نشریات علمی - تخصصی تحت عنوان گروه تعاونی است که قبلاً وجود نداشته است.

براساس لیست منتشره از سوی اداره کل مطبوعات داخلی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در سال ۱۳۷۰، ۱۶۲ نشریه علمی پروانه انتشار اخذ کرده‌اند. در حالی که طبق آخرین لیست منتشره در مهرماه ۱۳۷۷، تعداد نشریات علمی دارای

تعداد نشریات علمی منتشر شده در رشته علوم انسانی (۱۲۰ نشریه - ۴۲/۳ درصد) بیش از سایر رشته‌های علمی است.
در بین نشریات علمی که در کشور منتشر می‌شوند، یک روزنامه، ۷ هفته‌نامه، ۱۰۱ ماهنامه و ۱۳۱ فصلنامه وجود دارند.

انتشار در مهرماه سال ۱۳۷۷، ۴۲/۳ درصد یعنی ۱۲۰ نشریه، در گروه علوم انسانی، ۲۴/۳ درصد یعنی ۶۹ نشریه در گروه فنی و مهندسی، ۱۴/۷ درصد یعنی ۴۲ نشریه در گروه پزشکی، ۱۱/۶ درصد یعنی ۳۳ نشریه در گروه کشاورزی و منابع طبیعی و ۷/۱ درصد یعنی ۲۰ نشریه در گروه علوم پایه قرار دارند.

جدول شماره ۵: آمار تعداد نشریات علمی - تخصصی کل کشور براساس منبع تأمین بودجه، مهر سال ۱۳۷۷

انواع نشریات علمی - تخصصی	تعداد	توزیع فراوانی درصد
دولتی	۱۷۲	۶۰/۶
خصوصی	۹۲	۳۲/۴
تعاونی	۲۰	۷
جمع کل	۲۸۴	۱۰۰

همان‌گونه که جدول شماره ۶، نشان می‌دهد ۴۶/۱۲ درصد نشریات علمی

دارای پروانه انتشار متعلق به فصلنامه‌ها، ۳۵/۵۶ درصد مربوط به ماهنامه‌هاست. این درحالی است که نشریات علمی روزانه و سالنامه به ترتیب با ۳۵/۰ درصد و ۱/۰۵ درصد کمترین سهم را در گروه نشریات علمی - تخصصی به خود اختصاص داده‌اند. □

پی‌نویس‌ها:

۱. حسین پاکدهی، ۱۳۷۴، ص ۳۰.
۲. پیر، ۱۳۶۲، ص ۹۶.
۳. ریاحی، ۱۳۷۴، ص ۱۵.
۴. محیط طباطبایی، ۱۳۶۶، ص ۶۳.
۵. صدراهامی، ۱۳۶۳، ص ۴۵.
۶. محسنیان‌راد، (و) جعفری، ۱۳۶۶، ص ۸.
۷. تاجبخش، ص ۵۷.
۸. محسنیان‌راد، و جعفری همان، ص ۵۸.
۹. محسنیان‌راد، ۱۳۵۶، ص ۵۶.
۱۰. همان، ص ۸.
۱۱. کیا، ۱۳۷۰، ص ۳۵.
۱۲. محسنیان‌راد، همان منبع، ص ۸.
۱۳. کیا، همان، ص ۳۸.
۱۴. محسنیان‌راد، همان.
۱۵. کیا، همان ص ۴۱.

منابع:

۱. حسینی پاکدهی، علیرضا. نگاهی به نخستین نشریه علمی ایران، مجله رهیافت، ش ۸، تهران: بهار ۱۳۷۴.
۲. آلبر، پیر و فرناندو ورتو، تاریخ مطبوعات جهان، ترجمه دکتر هوشنگ فرخجسته، تهران: پاسارگاد، ۱۳۶۲.
۳. ریاحی، محمداسماعیل. مجلات علمی، مجرای ارتباط دانشمندان، مجله رهیافت، ش ۸، تهران: بهار ۱۳۷۴.
۴. محیط طباطبایی، سیدمحمد. تاریخ مطبوعات ایران، تهران: بعثت، ۱۳۶۶.
۵. صدراهامی، محمد. تاریخ جراید و مجلات ایران. اصفهان: کمال، چاپ دوم، ۱۳۶۳، جلد چهارم.
۶. محسنیان‌راد، مهدی. (و) سعید جعفری. هوردی بر مشکلات روزنامه‌نگاری علمی‌نویسی در ایران، روزنامه اطلاعات، ۲۹ شهریورماه ۱۳۶۶.
۷. تاجبخش، احمد. تحولات اجتماعی ایران، جزوه درسی، دانشکده علوم ارتباطات اجتماعی.
۸. محسنیان‌راد، مهدی. ارتباطات انسانی، دانشکده علوم ارتباطات اجتماعی، ۱۳۵۶.
۹. کیا، علی‌اصغر. بررسی عوامل مؤثر بر انتشار و عدم انتشار نشریات علمی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران، ۱۳۷۰.

دوره انتشار	تعداد	توزیع فراوانی
روزانه	۱	۰/۳۵
هفته‌نامه	۷	۲/۴۶
دو هفته‌نامه	۴	۱/۴۰
ماهنامه	۱۰۱	۳۵/۵۶
دوماه‌یکبار	۱۶	۵/۶۳
فصلنامه	۱۳۱	۴۶/۱۲
شش‌ماهه	۲۱	۷/۳۹
سالنامه	۳	۱/۰۵
جمع	۲۸۴	۱۰۰